ОТЪ ВИТОША ДО РОДОПА*).

(ПѪТНИ БѢЛѢЖКИ ПРѢЗЪ 1883 ГОД.)

Отъ Хр. П. Константиновъ.

2. ЮЛИЙ.

(Тръгвание за Карлуково. Раздѣла съ Хаджи Ивана. Отъ Устово до Влахово. Агоското ливадье. Сливанье на Бѣла и Чьрна-рѣки. Влахово, солна рудница. Взаимнитѣ отношения между Устовцѣхъ и Влаховцѣхъ. Горно Влахово. Глѣдка отъ Влаховската прѣвала. Тикалската долина. Хаирници. Селото Тикалье. Гостуванье у единъ набоженъ помакъ. Спасителни домове (кьошкове) по Родопскитѣ пѫтища. Глѣдка отъ Черни-Връхъ. Развалини отъ крѣпоснитѣ Подвисъ и Поповица. Въ коритото на Малка Арда. Весело пѫтуванье до Карлуково. Помашката набожность въ отношение къмъ народнитѣ пѣсни. Произхождението на тютюня. Народна легенда за основаваньето мохамеданската религия. Карлуково отъ 1867 до 1879 г. Подиръ умиряваньето на края. Междуособни отношения съ помацитѣ. Охладяванье отъ наредо-черковнитѣ работи. На хорото. Царскитѣ закони нѣмѣѭтъ прѣдъ правнитѣ народни обичаи).

Слънцето бѣше са издигнъло два човѣшки боя, когато станахъ отъ сънь и са приготвихъ за пѫть. Селския куружия, бай Спасъ, обруженъ съ тюфекъ, чифъ пищолье, сомъ-кабзалия ножь, срѣбьрни паласки, рогъ и кратунка за баруть, пò-отрано дошелъ у попъ Кирякови, за да ма спроводи до с. Карлуково, лѣжаще 3 часа на сѣверо-западъ отъ Устово. Той ми бѣ намѣрилъ и едно муленце. Едно карлуковче са врыщало отъ Пашмаклѫ и са отбило въ попъ Киряковата кѫща — главна станция на проходащитѣ прѣзъ Устово Петковлянье и Карлуковленье, които въ рѣчената кѫща намирѫтъ и здравие и спасение и уталожвание на глада. Куружията прѣдложилъ на карлуковчето 6 гроша кирия за муленцето. Отъ начало момчето, като че неискало да са съгласи да даде мулето съ кирия, още по-вече че въ селото му празднувѫтъ и *играѭтъ* Петровдень четире деня, а пъкъ кѫщата му спада на такова мѣсто, гдѣто за да са отиде отъ къмъ Устово, трѣбва да са мине прѣзъ селското хорище. Сега, той, синъ на Витаноскагъ Петра, единъ отъ селскитѣ чорбаджии и първенци, да мине пѣшъ прѣзъ хорото, врыщайки са отъ друго село, а другъ да яха мулето му,

*) Глѣдай *Трудъ*, година II. кн. XII.

не идѣло по волята му; но отъ друга страна, като житель на с. Карлуково, гдѣто поради пестеливостьта на селянетѣ, кръчма нѣма въ селото, и вино са намира колкото за комка, а ракия колкото за лѣкъ, вдражили му са 6-тѣхъ гроша и далъ дума.

Прибрахъ си дрѣхитѣ въ двѣ торби. Спасъ и карлуковчето Колю ги привързахж о дървения самарь. На панагомъ турихме едно старо палто и всичко покрихме съ Колювата алена качулка (шалъ). Баба попка тури въ мулещата зобилница три просури, обвити въ една нашенска бѣла кърпа *(аглодкъ)*, и една *варзаница* кравя отвара *(урада)*. Тръгнахме на пжть, разбира са слѣдъ поповата благословия, Колю поведе мулето и азъ съ Спаса, подирь него. При мюдюрь Данчовата кжща са спрѣхме. Отбихъ са въ кжщи да кажж Данчу му „сасъ здрве." Малко по-долу отъ Данчовата кжща, съзрѣхме хаджи Ивана, сѣдналъ на вратния прагъ, смъркайки енфие. Тоя добродушенъ и родолюбивъ човѣкъ искаше да ми помогне, ако ми са случи нѣкакво главоболие съ турскитѣ власти. Като доближихме вратата му, той са изправи и ни спрѣ.

Нѣма да ви канье да влизаме въ кжщи защото сте пжтници, каза хаджията съ свойственната нему вѣжливость. Като горѣщь почитатель на народнитѣ суевѣрия, той нежелаяше да отбива въ кжщата си пжтници, едва потеглили отъ селото. Слѣдъ като извика на слугинята да изнесе нѣщо за пийнуване, той продължи:

Хемъ да не са страхувашъ стриковъ; нѣма да ти сторжтъ нищо; ако дойде работата или до поржчителство или до затворъ, азъ сьмъ отпрѣдъ, нѣма да оставьж да вързувжтъ кунашкитѣ щенце.

Хаджията взе отъ слугинята шишенцето и чешката, за да ни почерпи самъ. Споредъ пословичния му навикъ, той почерпи първо себѣ си, послѣ насъ пжтницитѣ и най-сѣтнѣ пакъ него си. Излѣзе и хаджийката. Тя са намръщи, като видѣ, че шишенцето отъ рано е попаднало въ хаджиювитѣ ржцѣ, защото това бѣ знакъ, че деня бѣ изгубенъ вече за хаджията. Хаджийката скимнж на слугинята да земе шишето, ала защото това не бѣ достатъчно, за да са ископчи шишето, тя са навика на слугинята.

— Мари, защо си са изправила като букъ! земи почерпи хората.

Слугинята подаде раката си къмъ шишето, глѣдайки пла-

хо хаджията, който са прѣстори, че нищо не чу и заповѣда на слугинята да влѣзе въ кѫщи да си глѣда работата. И продължаваше:

— Пъкъ ти Спасе, до довечера да са върнешъ и да ми донесешъ расписка отъ Карлукуския Мухтарь, за че си спроводилъ до тамъ негова милость.

Хаджията испи още една чашка, почьрти Спаса, и пакъ себѣ си. Безъ да обрьща внимание на хаджийкинитѣ напомнювание, че не е добрѣ да спира пѫтници и да ги задьржа, той слѣдваше:

— Ние, българитѣ, трѣбва вече да сме по-сербесъ, та да пълнимъ очи на нашиса щенце; нѣма за какво да на е страхъ; ей ѭ гдѣ е границата. И сочеше съ шишето въ рѫка къмъ севѣро-западна посока — къмъ пограничното с. Дере-Кьой.

Сбогомъ хаджи, и добро видванье му казахме съ Спаса.

— Близо е бе, ей го гдѣ е Карлуково; пъкъ деня е голѣмъ. Хайде, щѫ ва испратѭ ей до тамъ, до Хитровичини, отговори хаджията весело.

Той потѣгли прѣди насъ. Поради него, за да го вьрнѫтъ, послѣдвахѫ подирѣ и хаджийката и Владю. Прѣминахме прѣзъ едносводния каменень мостъ надъ Бѣла-Рѣка, завьрвѣхме по лѣвия брѣгъ на тая рѣка, заминахме Хитровичини и стигнахме подъ поидовскитѣ стрѫмни градини. Спрѣхме са и още единъ пѫть са рѫкувахме съ хаджията за сбогомъ, ала той нескаше ни да знае за раздѣла.

— А бе нимойте бърза, казваше той, пийните, замъ да ви са върви по-лесно. И напълни си чашката и заслави:

— Хайде наздраве! добъръ пъть! добри сѣтнини да дава Господь; който е грькъ да пукне.

Хаджията доближи чашката до устата си, поглѣдна филджановото дъно, почерпи и насъ пѫтницитѣ, повтори пакъ самъ. Ракията го завладѣваше постьпенно и той захвана да сбърква пусулата. Това са познаваше, по произнасяньето на остарѣлата и истуфиняла, вече нашенска благословия, която са е изговаряла прѣди пийнуваньето на всѣка чашка вино, ракия и каквото и да е друго спиртливо пите, прѣзъ знаменития периодъ на народното пробуждание въ нашенско отъ 1868 до 1876 год, когато върху грьцитѣ, и върху тѣхното духовенство, безпощадно са хвьрлѣхѫ най-грознитѣ прозвища и клетви поради закоренялата умраза между двѣтѣ партии българе въ Ахъ-Челе-

бийско, тъй като едната отъ тѣхъ слѣпо и упорно слѣдваше да припознавжтъ патриката, когато болшинството са бѣ отрѣкло отъ него по най-тържественно-демонстративенъ начинъ. Въ онѣзи пламенни години, благословията „който е грькъ да пукне" са бѣ въплотила въ устата и на млади и на стари. Днесь хаджията въодушевенъ малко нѣщо, мисленно са прѣнеслъ въ епохата на черковната борба въ Ахъ-Челебийско, и безъ да ще, може би, истърва спомѣнатата отживѣла врѣмето си благословия. Хажийката още по-вече са намръщи:

— Хайде хажи да са върнемъ; та ти захвана да *шаришъ*, продума му тя съ гласъ полу-повелителенъ.

— Хемъ чушъ ли стриковъ, обьрна са хаджията къмъ менъ като че бѣ ни чулъ хаджийкитѣ думи, като пойдишъ въ Петково и Карлуково, да показвашъ сербезликъ, замъ да са сетжтъ и вашитѣ тикварье, че Българското царство не е играчка и че отъ Чепеларе нагорѣ е християнска царнина.

Подирь това, продължи сьрдито:

— Какво си мислжтъ ахрѣнетѣ? То не е вече напрѣшното! Сега другъ пѣтелъ пѣе задъ Рожень и Кара-Куласъ.

— Тъй хаджи тъй, то са знае, че трѣбва полегка легка да пълните ахрѣнскитѣ глави, да разберкътъ, че старото мина, отговорихъ хаджиютому и подадохъ ржка на всички испращаче за „съ здраве и добро видванье."

Сжщото направихж и двамата ми другаре Колю и Спасъ.

Раздѣлихме са съ хаджията най-трогателно. Слѣдъ повторното му обѣщание да ми помогне въ случай на нужда, менъ ми по-олекнж малко и весело ми са пжтуваше къмъ родното село.

На 10 минути къмъ истокъ отъ Устово, захващжтъ кжщитѣ отъ помашкото село Влахово. Пжтя отъ Устово за това село върви по лѣвия брѣгъ на рѣката. Забравихъ да кажж, че рѣкитѣ Бѣла и Чърна са сбиржтъ на едно, малко нѣщо по къмъ истокъ отъ хаджи Ивановата кжща. Хубавъ глѣдъ ни прѣдставлява тоя пжть, особенно тамъ дѣто Бѣла-Рѣка са поглъща отъ Чьрна. Вървимъ къмъ истокъ; отъ лѣво ни са издига стръмнина съ синкава земя до нѣйдѣ, а отъ тамъ нагорѣ до върха съ сивъ каменакъ, обрасалъ тукъ тамъ съ джбовъ храсталакъ. Познавжтъ са слѣди, на нѣкогашна честа гора. Отъ дѣсно, ниско подъ подградения и издигнатъ на брѣга пжть видимъ тѣсна ивица, градини и ливади, раздѣлени на малки лъхи, глѣдаме и двѣтѣ рѣки стѣснени до послѣдна възмож

ность и канализирани посрѣдствомъ постъпенно насаждание върби и елхи. По тоя начинъ, по нашенско хората си разширочавжтъ ливадитѣ, като стѣсняватъ леглото на рѣката. Най-хубава картина имаме, ако са спрѣмъ на точката, срѣщу която двѣтѣ рѣки са сливжтъ. Бѣла- Рѣка са скрива въ единъ гжстъ върбалакъ, става на малко пространство невидима и долу пакъ са льщѣе като срѣбро, само че е двойно и тройно по-голѣма, защото не е вече Бѣла-Рѣка, а голѣмата ѝ сестра, която са измича изъ другата страна на малката поляна. Поляната между двѣтѣ рѣки е равна до кждѣ хаджи Ивановата кжща, отъ тамъ нагорѣ сѣверната ѝ страна са възвишава постъпенно и образува бърдото, на което е расположена пазарската махала на Устово; юго-западната страна на тая поляна е равна по лѣвия брѣгъ на Чьрна-Рѣка близо до горния край на селото, до кжщата на Аргиена топавичара, отъ дѣто едно бърдо са издига чакъ отъ рѣката дори до *Пазлакъ*. Поляната или полуостръва между двѣтѣ рѣки е прѣобьрнжтъ на плодородна градина, или многобройни градини, посѣти съ *мисирь*, *фасуль*, *кучанъ* и *зелки;* пояситѣ къмъ рѣкитѣ сж ливади. А пакъ по на срѣщу, отъ дѣсно на Чьрна-Рѣка, разстила са една още по-широка поляна, извѣстна подъ име *Агоскуту*. Тая поляна са простира отъ моста надъ Чьрна-Рѣка до срѣщната страна на Влахово на длъжь, а на ширъ нѣма еднаква мѣра, нѣкждѣ образува лжки по течението на рѣката, а нѣкждѣ са вдава къмъ долинитѣ на гористото бърдо. Едно врѣме, тая поляна е била цѣла ливада, тя е била заптисана отъ дере-бея Хаджи-Ага, чиито конаци сж билѣ построени тамъ; тамъ той нѣколко години е владѣлъ часть отъ Ахжрь-Челебийския край. Слѣдъ паданието на дере-бейликя „Агоскуту“ е било прѣкупено отъ Устовчанье и Влаховчанье. Сега тая поляна е притѣжание на по-заможни селяне отъ двѣтѣ села; никаква слѣда не останала отъ Хаджи-Аговитѣ конаци и голѣма часть отъ поляната е прѣобьрната отъ ливади на градини.

Мѣстото, гдѣто са сабиржтъ двѣтѣ рѣки по своята романтичность е първо въ селото. То е единъ такъвъ естественъ паркъ прѣдъ който искусственнитѣ градини по градищата нищо не сж. Въ дѣлнични дни, тукъ момитѣ перҗтъ дрѣхи и платна, а въ праздници, момчетата ходжтъ и пѣжтъ пѣсни. То са споменува въ нѣкой старонародни пѣсни. Отъ една пѣсень, която се пѣе не само въ Устово, разбираме, че тукъ сж са зби-

рали момитѣ и невѣститѣ „пранье да перѫтъ, платна да бѣ-
лѭтъ;“ любовника на „Тоарна дѣвойка“ обезпокояванъ отъ
съмнѣние, да ли ще са осѫществи мечтата му, исказвалъ же-
лание живъ да го погрѣбѫтъ и здравъ да го заровятъ, но по-
напрѣдъ да го отнесѫтъ:

Сбай долу, долу жанимъ,
Сбай горѣ, горѣ,
Дену са збиратъ, жанимъ,
Ду двенье рѣки,
Ду двенье рѣки, жанимъ,
Бѣла и чбарна,
Дену са збиратъ, жанимъ,
Малки-не моми,
Млади нивѣсти.
Пранье да пербатъ, жанимъ,
Платнà да бѣлятъ. . .

Пъкъ той да станѫлъ срѣбаренъ *копанъ* и да го носяли
отъ рѫки въ рѫки, та да попаднѫлъ и въ тоарнини рѫки.

Дващъ да ма чукне жанимъ
Трашъ да са поарснамъ[1]), свършва влюбения
момъкъ.

Прѣзъ такава хубава и привлѣкателна околность стига-
ме до с. Влахово. Ние смѣ вече подъ това ахрянско село, ко-
гато крѫгозора къмъ югъ достатъчно са стѣснява. Широката
поляна постьпенно са стѣснява, додѣто отвѫдъ Чьрна-Рѣка ни
са испрѣчва една гора, политѣ на която са миятъ отъ рѣката.

Влахово е едно отъ старитѣ села въ краището. Въ
турскитѣ официални книжа, то е прѣименувано на *Ифлахъ*,
както що сѫ промѣнени прозвищата и на Устово=*Чатакъ*,
Вълчово=*Съойчукъ*, Виюво=*Каршилъкъ*, Старо-село=*Кю-
чукъ-Арда* и др. Селото са състои отъ двѣ махли, отдалечени
една отъ друга и едната са зове *Долно-Влахово*, втората —
Горно-Влахово. Разстоянието отъ Долно до Горно-Влахово е
почти толкова, колкото това отъ Устово до Долно-Влахово. То-
ва послѣдното, ако и да има много по-малко кѫщи отъ колко-
то въ Горо-Влахово, то първенствува; въ него е джамията съ
минаре, тамъ е *джумаетя* — общинското управление, тамъ е
имама и тамо живѣѭтъ голѣмцитѣ, разбира са голѣмци споредъ

[1]) Българска Илюстрация. Год. II. св. V. стр. 117.

тамошната мѣрка на голѣмството. Между двѣтѣ села тече дола, що са спуска отъ селцето *стража* — което съставлява часть отъ Влаховската община, както и селцето *Яманенко* — а тъй сѫщо издига са между тѣхъ едно каменливо плоско бърдо, по источнитѣ расклонения на което е разложено Долно-Влахово.

Че това село е отъ старитѣ нѣма никакво съмнѣние. Отъ една пѣсень, записана въ наше село, знае са, че Долно-Влахово е било нѣкога християнско. Въ нея пѣснь са казва, че нѣкой си Метекса като са криюмъ загодилъ за Чапкѫнова Тудора, безъ да слуша майка си, която го учила да не са глави, за да го не чюе кадията, който види са или е той искалъ да земе Тудора, или пакъ е имало нѣкаква распоредба, щото никой да са не глави безъ кадиюво позволение, кадията го намѣрилъ въ Долно-Влахово въ кѫщата на мастора му Маврудия чурбаджи.

Назáть му вâярза раки́-не,
Та гу удьведе кадия
Нахъ широку-ну ловадье
И Метексому викаше:
„Метекса, гиди, Метекса!
Я ща та главимъ и женемъ
На — широку-су ловадье
Бизъ зоалви и бизъ девере.“

И тамъ куршюметѣ пронизали Метексовата снага.

Горѣ надъ Влахово, на високото бърдо Коарвава-Стѣна приказвѫтъ, да е имало нѣкога разработена рудница за соль, която въ неизвѣстно врѣме е била засипана. Когато са учихъ въ Устово прѣзъ 1872 год. помня да са приказваше на пазаря, че надъ Влахово имало соль подъ земята, но селянетѣ я засипвали, за да не би да са научи *царя* и вдигне селата да копаѭтъ ангария. Двама минни инжинери бѣхѫ ходили миналата пролѣть заедно съ каймакамина, Ахмедъ Феридъ Еренди, да разглѣдѫтъ самото мѣсто, но сѣтнината отъ това имъ ходянье не е още извѣстна.

Влаховци водѭтъ много добро съсѣдство съ Устовцѣхъ. Въ много отношения Долно-Влахово може да са счита като Устовска махала. Единъ влаховчанинъ има табашки дюкянь въ Устово, а мнозина Устовчанье имѫтъ земи въ Влаховско землище. Роднинството още не е исчезнѫло, макаръ че Влахово отдавна е турчено. Викѫтъ са и ходѭтъ си на свадби. Правѭтъ си посѣщения на Великдень и Байряма. Въ началото на

1878 год., когато многобройни турски войски, бѣгайки отъ къмъ Дермень-Дере и Станимака, прѣминувахѫ прѣзъ Устово за къмъ Бѣломорскитѣ брѣгове, полвина жителитѣ отъ Устово бѣхѫ са скрили, заедно съ покѫщнината си въ Влахово, а Влаховскитѣ охряне посрѣщахѫ и испращахѫ бѣгаѭщитѣ войници въ и отъ Устово. За послѣдната добрина, Устовци не можахѫ да отплатѭтъ дълга си когато кавказската казачя бригада прѣмина прѣзъ Устово и подиръ неѭ дойдохѫ не разюздени български чети изъ Рупчосската околия.

Влаховци са занимавѫтъ съ земледѣлие и дребно скотовъдство. Тукъ правѭтъ и аби. Населението не е богато, но не е и бѣдно. Всѣки си има нивици, ливади, градинки, горичка и козици или овчици. Жителитѣ сѫ мирни и набожни. Царямy необичѫтъ *изметь* да правѫтъ, та заради това, който поддѣжащь на военната служба не е въ състоянае да са пткупи отъ воинската повинность, обибѣгва нѣколко години до гдѣ го прости селото. Тая години почти всички подлижащи, на брой около 16 души бѣхѫ са отдѣлили.

Горно-Влахово е на 60 мин. къмъ истокъ отъ Долно. Прѣсичаме Стражанския Долъ, възвиваме са малко къмъ югъ, за да прѣсѣчемъ и бърдото и като са искачимъ на послѣдното — отъ кѫдѣто Устово има най-хубавъ изглѣдъ — обрьщаме са малко къмъ сѣверо-истокъ и по единъ калдѫрѫменъ пѫть, вкопанъ въ каменака прѣзъ врѣмето на дере-бейгликя, стигаме Горно-Влахово. Кѫщитѣ сѫ распрьснѫти въ два дола и три бьрдчинки. По-вечето кѫщи и тукъ сѫ двукатни, но твърдѣ малко отъ тѣхъ сѫ нови и ягко заградени; тукъ тамъ са види бѣлосана съ варъ кѫща. Расположенитѣ кѫщи въ политѣ на бьрдчинитѣ, въ лѫкитѣ що са образувѫтъ отъ рѣката и двата дола, имѫтъ около тѣхъ широки градини, *мисирлици*. Тъй сѫщо и около кѫщята, що сѫ распрьснати по стрьмнитѣ бърда, има голѣми градини, оградени нѣкои съ плетъ а нѣкои съ върлини *(жерди)*. Въ градинитѣ сѣѭтъ фасуль, мисирь, тикви, барабой и др. градински зеленчуци. Въ всичкитѣ градини има овощни дьрвета, най-вече чѣрѣши, сливи и ябълки. Въ двора на всѣка кѫща има покрити сушини *(подници, кочуръе, хлевове)* за затваряньe и храняньe нощно врѣме добитъцитѣ. Всѣка кѫща е единъ видъ държавица, съ особенни, гори,ниви ливади, градини, и пр.; това наумѣва на проходящия пѫтникъ че невѣжеството и простотата колкото и да сѫ поразителни

между мохамеданцитѣ българе, остатъци обаче отъ единъ старъ народенъ битъ, вѣра, култура и обществено-поминъченъ строй сѫ поставили помашкото трудолюбие на такъва почва, че истинската сиромашия щѣше да бѫде много далечъ отъ помацитѣ, ако политически причини не бѣхѫ и спосoбствували да са доближава.

А каква е причината, гдѣто тукъ тамъ изъ Горно-Влахово са виждѫтъ грѫмади отъ развалени кѫщя? — Отговора е слѣдующия. Тукъ е имало голѣмци ахряне, които сѫ имали влияние прѣдъ управляѭщитѣ края въ най-размѫтенитѣ врѣмена — прѣзъ врѣмето на деребейлишкитѣ междуособни борби. А че тѣзи голѣмци сѫ били закоренили мохамедански фанатизмъ въ Влахово, свидѣтелствува това, че на много кѫщи, редомъ съ издаденитѣ отъ къмъ огнищата къмъ дворовeтѣ и градинитѣ пещи за печенье хлѣбъ, издадени сѫ отъ страни и малки хамамчета за кѫпанье и земанье *аптезъ* прѣди *кланяньето (намазъ)*. Такива хамамчета нѣма въ всичкитѣ села. По-подирѣ, влиянието на тия голѣмци е паднало и селото е било паднало въ немилость на голѣмци отъ други села. Всѣкога новитѣ голѣмци сѫ угнетявали селата на бившитѣ влиятелни голѣмци чрѣзъ разни ангарии и неправилно земание всичкитѣ младежи за въ *низаме* — първата редовна войска. Послѣдната неправилность е отнела много сили отъ мѫжкия полъ и ги е проводила въ отдалечени мѣста на широката турска държава, отъ дѣто тѣ не сѫ могли да видѭтъ изново милата си роднина. Сѫщата незаконность е принудила много ахряне отъ угнетѣванитѣ села да бѣгатъ въ прибѣломорскитѣ равнини и въ тракийското поле, за да станѫтъ вѣчни слуги на нѣкои голѣми землевладѣлци турци, та тъй да са отървѫтъ отъ военната служба. Като приложимъ при тия причини и нѣкои епидемически болѣсти, като *сипката* (шарката) и *гърлавицата* (дифтеритъ), които отъ врѣме на врѣме посѣщавѫтъ съвършенно лишенитѣ отъ докторска помощь планински села, ще найдемъ отъ гдѣ и какъ сѫ станали горѣспомѣнатитѣ грѫмади, що тукъ тамъ грозѭтъ това българо-мохамеданско селце.

Мохамеданството тукъ е пробило дълбокъ корень. Усвоено е отъ женский поль крияньето — завиваньето на лицето и обрьщаньето гърбъ къмъ всѣки мѫжъ отъ 15 год. на горѣ — което не са пази толкова въ нѣкои други ахрянски села; до мечитя има хубава студена чешма и при долния край на село-

то — тоже хубава чешма съ турски надписъ надъ чучура и кьошкъ надъ нея за отпочивание и даже прѣспавание на пѫтници.

При равната часть на Долно-Влахово, до мечитя и студената чешма, отъ главния пѫть, който върви все по лѣвия брѣгъ на рѣката, отдѣля са клонъ или между-селски пѫть, който отива малко нагорѣ възъ дола и послѣ са възвива по източна и сѣверна посока възъ Горната-Махала на Горно-Влахово, кълчи са на истокъ и сѣверъ между заградените съ плетъ отъ двѣтѣ му страни дворове и градини, додѣ ни изведе на *прѣвалата*, тукъ сме надъ самото село Горно-Влахово. Отъ тукъ имаме най-приятенъ изглѣдъ: къмъ западъ са испрѣчва каменливото бърдо *Коарвава-Стѣна*, а по-далечь къмъ юго-западъ са видѫтъ: *Пашмаклицки*, *Карлякъ*, *Вѣтрово-Боярце*, *Кралево-Каменъ*, и други бърда, вододѣли на Арда и Чьрна-Рѣка; отъ къмъ източната страна са испрѣчва върха *Подвисъ*, гдѣто са познавѫтъ отъ далечь развалинитѣ на староврѣмската крѣпость Подвисъ, съ което име са нарича и малкото село, расположено подъ върха до самата Чьрна-рѣка, а подъ самата прѣвала тамъ ниско като въ бездна личи Чавдаровата воденица при самото втичанье на Тикалския-долъ въ Чьрна-рѣка.

Когато ние си почивахме на прѣвалата подъ една стълбата черѣша, стигна ни Хасанъ Едемовъ отъ с. Тикаля. Той излѣзе бащинъ ми познайникъ и заедно съ него потеглихме къмъ тикалската долина; отъ Влахово до с. *Тикаля* са отива за 1 часъ. Пѫтя отъ прѣвалата нататъкъ все са спуска надолу и слиза постъпенно въ самия долъ. Тоя долъ лѣтно врѣме намалява и водата му не е достатъчна да върти воденицитѣ. Сега бѣ именно такова врѣмето, че водата съвършенно би прѣсъхнала, ако отъ лѣвата страна на Тикалския долъ неизвираше отъ една скала бистра студена вода, въ голѣмо количество. Отморихме са и напихме са отъ студения изворь, при който споредъ Хасановиятъ расказъ нощно врѣме са *приказвали* (явявали) расплетени жени, та че потѣглихме на горѣ прѣзъ хаирницитѣ черѣши[1]), възвихме са възъ една бърдчинка и ето ни въ помашкото село *Тикаля*.

Това село лѣжи въ западнитѣ расклонения на едно голѣмо бърдо, което са отдѣля като клонъ отъ *Чърний-Върхъ* во

---

[1]) Овощни дървета, насадени отъ благотворители на почивателни мѣста зовѫтъ са *хаирници*. Такива овощия всѣкога бивѫтъ посадени на общински мѣста и всѣки проходящъ, може да си набере за ѣдение.

ходѣлъ на Чьрна-рѣка и Малка-Арда. Отстои 1 часъ къмъ сѣверо-истокъ отъ *Горно-Влахово*, $^1/_2$ ч. къмъ истокъ отъ ахрянското селце *Кокурово*, 1 $^1/_2$ часа къмъ югъ отъ *Карлуково*, 1 $^3/_4$ ч. къмъ юго-западъ отъ *Пѫтково* и 1 ч. къмъ западъ отъ с. Рѣка. Землището на това село е доста широко. Има джамия безъ минаре, има и медресе, т. е. една сграда съ 7—8 стаи и 7—8 куминя. Разбира са, че мишкитѣ играѭтъ въ медресето. Селото съставлява *джумаятъ* или община. Жителитѣ са занимаватъ съ дребно скотовъдство, земледѣлие и кираджилѫкъ. Тукъ работѭтъ и аби.

Часа бѣше около 12, когато залѣзохме въ селото, дѣто кѫщитѣ не сѫ по-добри отъ онѣзи въ Долно-Влахово, но градинитѣ около тѣхъ, ако и по пълни съ овощни дьрвета сѫ повече стрьмни, защото въ това село нѣма друга равнинка, освѣнъ до джамията и медресето, а и тя е прѣдназначена за умрѣлитѣ — тамъ сѫ гробищата. Безъ да ни каже нѣщо Хасанъ, замина ни и влѣзе прѣди насъ въ селото. Когато и ние влѣзохме и наближихме джамията, подъ пѫтя са изправи сѫщия нашъ другаръ Хасанъ, но нѣкакъ си по-учтивъ и по-радостенъ, защото той щѣше да ни посрѣща като госте (мюсефире).

— Урларусунъ, урларусунъ, чорбаджиларъ, ни изговори той така вѣжливо и испитателно, като че ей сега първи пѫть ни вижда на пѫтя.

— Алларазосунъ, Хасанъ ага, му отговорихме ние пѫтницитѣ и са спрѣхме.

— Буюрунъ, буюрунъ, кумшуларъ, да пиеме по еднò каве, добави Хасанъ, камо скимнѫ главата си, къмъ прозорѣца на чардака му.

— Евалла Хасанъ ага, ама бързаме да заварнме хорото въ Карлуково; ти знаишъ че днесъ е послѣдния день на Петровъ-день, та ищиме да го *изиграимъ* въ Карлуково, му рѣкохъ.

— Че да ли ти кажѫ даскалче, азъ до сега не сьмъ нусмѫлъ да замине човѣкъ прѣзъ пѫтя, догдѣ му недáмъ хлѣбъ и соль; Аллахъ ми е далъ всичко; отбийте са, хорото нѣма да убѣга, има още много врѣме до довечера, каза Хасанъ и хвана поводника на мулето.

Слѣзохъ отъ мулето. Послѣдихме Хасана. Гостолюбеца върза мулето о изровения коренъ на една слива до кѫщата, а насъ изведе на горния катъ, на чардака (одеръ, потонъ) сѣд-

нахме. Хасанъ пакъ ни посрѣщна съ „хошъ гелдинизъ“ [1]) и ни здравова изново. Стѣдъ малко излѣзохѫ отъ стаята, гдѣто спѭтъ нощемъ и варѭтъ ѣдение денемъ, синъ му Едемъ и жената му Хасанца. Първия на посрѣщна съ думитѣ „хошъ гелдинизъ“, а майка му безъ да са забулва каза ни „какъ сте ми́жу, здрȁву ли“. И двамата стояха прави.

Дай Едеме мулето му сенце, пакъ ти Айшю свȁри кафе, каза имъ домакиня Хасанъ, а намъ, гостемтѣмъ подложи мешиняната си тютюница за да си свиемъ цигари.

Чердака (одеръ), дѣто бѣхме сѣднали бѣ посланъ съ едно козиняво халянце. Къмъ истокъ и къмъ югъ имаше по два прозорѣца съ сюрмелии капаци. Тавана не бѣ окованъ съ дъски и по одименитѣ грѣди имаше много *гагулье*, о които бѣхѫ окачени различни кѫщни принадлѣжности като: сита, пълни съ брашно вули, царевица на платки, прѣжда на келепки, торба съ врѣтена и пр. Западната часть на кѫщата бѣ: горния катъ плѣвня, а долния — хлевъ съ нѣколко прѣградки за муле, крави, козици и овчици. Хасанъ бѣ човѣкъ съ срѣденъ поминъкъ, ако вземемъ прѣдъ видъ въобще ахрянския животъ въ краището, но въ бѣдното село Тикаля, той са счита за единъ отъ богатитѣ селяне.

Като ни покани гостолюбеца Хасанъ да си свиемъ цигари, попитахме го, да не би да му остане сърдце, или да не би да го заблазни диявола, тъй като деня бѣ рамазански.

Нѣма нищо, нѣма нищо комшуларъ; комуто е слабъ ангела, него е страхъ отъ тютюневия димъ, каза той много привѣтливо.

— Хасанъ-Ага! Ама буй си турце са сърдѭтъ, ако кȁвуринъ яде или пие прѣдъ тѣхъ прѣзъ рамазанъ.

— Азъ не съмъ отъ тѣхъ турце даскале; онѣзи турци сѫ афионлие и искатъ прѣдъ кавуре да са покажѫтъ чи сѫ всецѣли мюслюмане, а отъ друга страна скришно гълтѫтъ ракия като магарета; това тѣ правѭтъ панталонлиетѣ турци, дѣту си вѣрата хичь ни вардѭтъ.

Хасаница ни донесе по една чашка горчиво кахве. Засърбахме.

— Ахъ! Черна пущина, ама бѣлу сърдце прави, каза Спасъ за кафето и въздѫхнѫ изъ дълбоко. Той искаше съ то

---

[1]) Поздравителнитѣ и привѣтствувателнитѣ изражения, както и числата помацитѣ изговарьѭтъ по турски. Помакинитѣ — и по турски и по българск

ва да пораздразни и да вкара въ искушение раманзанлията Хасана.

— Ти това иди казкай другиму, Спасе. Азъ не нося панталоне, не живѣя въ Пашмаклж, отговори Хасанъ, като искаше да ни каже, че явния и присторенъ фанатизмъ е достояние само на изнѣженитѣ турски чиновници.

И наистина, подирь русско-турската война, чиновничеството въ Ахж-Челебийската каза бѣше исхабено. Надошли бѣхж въ Пашмаклж цѣлъ сонмъ новоназначени чиновноря, повечето бѣганци отъ сѣверна и южна България, разглѣзени синове на разни беюви и чиновници, и тѣзи дошлянци бѣхж въвели гражданската разваленщина и криворазбранната човѣщина. Раскошни европейски облѣкла, пияние спиртливи пития, играние на табла и карти и таенъ развратъ, това бѣхж донесли новитѣ ужъ цивилизовани млади чиновници. Мѣстнитѣ българе — мохамеданци криво глѣдахж на тѣзи дошлянци и ги зовѣхж „ебанжи кюпеклеръ“ и „касаба чапкжнларъ.“ Още по-мжчно бѣ ахрянемтѣмъ, че ебанжии чиновници постьпенно замѣствахж мѣстнитѣ ахряне, които занимавахж още нѣкои длъжности въ управлението.

Като испихме кахвето, Хасанца ни принесе мисиренъ хлѣбъ, бито сирене и мжтеница (бърканица). Ние са наобѣдвахме, а Хасанъ и синъ му Едемъ ни приказвахж едно друго. Тѣ и двамата бѣхж много радостни, че имъ гостувахме. Тѣ още распитвахж за нѣкои работи въ Шарканъ, защото толкова разбирахж отъ новото положение на работитѣ слѣдъ Берлинский Конгресъ, че мислѣхж София да е въ Ист. Румелия; незнаяхж че има Българско Княжество. Както ни посрѣщнахж, още попривѣтливо ни испратихж тѣзи добри хора.

По 2 часа потеглихме за Карлуково. Едемъ Хасановъ по бащина му заповѣдъ тръгна съ насъ, едно да ни спроводи до Карлуково, а друго да си прибере аладжака отъ нѣкой си кехая. Възлѣзохме прѣзъ джамийската полянка, по закълкатений, подграденъ съ зидъ пжть и са искачихме на *кьошкя.* То е чешма съ дьрвенъ коритянъ чучурь, водата на който истича въ едно голѣмо дьрвено корито, за да могжтъ да са напивжтъ и добитьци; надъ самия чучуръ — прѣдницата на който е изпилена и подадена отъ единъ измазанъ съ киречъ зидъ, а задницата широка и издълбана като корито, за да са набира водата отъ самия изворъ, и вградена въ зида — има една рак-

личка за дървената кюпчица, която има видъ на малка съ кѫса държалка лопатка, наривалника на която е издълбанъ.

Нѣкога чучура са затинява и започва да подлива зида, о който е вградена вѫтрѣшната му часть; заради това, една дебела гранитна плоча е въспрявена подъ него, за да прѣдвардва не толкова силния зидъ. Надъ самата чешма е построена единъ видъ вила, открита отъ къмъ лицето на чешмата, закрита отъ къмъ гърба и лѣвата страна съ каменень зидъ 40 сан. дебелъ, а отъ къмъ дѣсната страна полузаградена, и покрита съ плочи; половина отъ дѣсната страна служи за врата, прѣзъ която пѫтника може да влѣзе, заедно съ мулето или коня си да си почине за сушина и сѣнка въ случай на силенъ пекъ, буенъ дъждъ или снѣгъ; има мѣсто за накладение огънь, а освѣнъ това желѣзни мазонци сѫ заковани въ дѫбовитѣ кушаци на зида за повързванье добитъцитѣ. Такива кьошкюве изобилуватъ по родопскитѣ пѫтища. Тѣ сѫ направени отъ благодѣтели българе — мохамеданци. Въ нѣкои отдалечени отъ селата мѣстности има кьошкюве и безъ чешма. Тѣ сѫ тоже направени отъ милозливи българе — мохамеданци на мѣста, дѣто са е случвало да погинватъ хора отъ студъ, снѣгъ или изѣдени отъ дивечъ.

На Тикалския кьошкъ са напихме вода и напоихме мулето, та че потѣглихме все нагорѣ по закълкатения възъ оголената стръмнина пѫть, който при една пространна и стръмна ливада са раздѣля на два клона: единъ по сѣвѣроисточна посока отива за Петково, а другъ по сѣвѣрозападна — къмъ Карлуково. Ние хванѫхме втория пѫть. Полвинъ часъ вървѣхме и са искачихме на *Чърний-Върхъ*, едно отъ най-високитѣ бърда въ Ардината долина. Собственно *Чърний-Върхъ* спада малко нàдѣсно отъ пѫтя и са издига доста по-високо отъ поляната или прѣвала, по който зализаме въ коритото на Малка Арда. Чърний-Върхъ е покритъ съ честа гора отъ борики и елхи и постоянно фучи, защото постоянно вѣе единъ малъкъ вѣтрецъ. Тукъ много пѫтници, мѫже и жени сѫ замръзвали зимно врѣме и ето защо върху окиченага съ конусообразни и питообразни фойни поляна, подъ самия прѣвалъ са сивѣе единъ доста голѣмичакъ кьошкъ, съ яки зидове и врата и съ плочанъ покривъ; тукъ неотдавна бѣхѫ загинали отъ студъ двѣ бабици, които бѣхѫ ходили въ Устово да купѫтъ отъ хаджи Гана просфори за лютюргия.

Отъ поляната подъ Чърний-Върхъ, отъ точката дѣто са

дѣли водата на двата голѣмички Ардини притока, има широкъ и приятенъ глѣдъ, както къмъ сѣверъ така и къмъ югъ. Отъ къмъ сѣверната страна са види почти цѣлото горно корито на Малка-Арда съ планинитѣ Виювския-Карталъ, Чалътъ, Саръ-Боба, дѣто има едно мохамеданско тюрбе, Имаретската планина, Буруна, дѣто на 8 Май всѣка година Пятковци и Карлуковци колѫтъ курбанъ върху развалинитѣ на старинското черквище или манастиръ Св. Иванъ Богословъ, Деве-Бурунъ, Св. Спасъ Карлуковски, Св. Духъ Пятковски, Балицко, Инуглово, Бахтерица, Папратица и Буриюво. Къмъ сѣверо-истокъ са сивѣе и чернѣе Кара-Куласъ и Инихан, отчасти покрити съ гори, отчасти голи. По-вечето отъ нареденитѣ планини сѫ по-границата между Румелия и Одринската областъ и върховетѣ имъ са вододѣлни чърти между Марица и Арда. Отъ къмъ югъ най-напрѣдъ ни са мѣрка Тикалската тѣсна и дълбока долина, снишена като единъ проваль, отъ двѣтѣ страни на който са издига стрьмни и високи бърда, отлози отъ страшния Чърний-Върхъ; селото Тикаля остава невидимо въ провала, а са исправятъ върху високитѣ бърда отъ двѣтѣ му страни високи върхове съ развалини отъ староврѣмски крѣпости, за завардванье, види са, дългия пѫтъ, който по Тикалската долина е отивалъ отъ коритото на Чърна-рѣка въ онова на р. Малка-Арда по двѣтѣ страни на Чърний-Върхъ. Отъ лѣво на дълбокия провалъ *(ропа)* хубаво са видѫтъ развалинитѣ на крѣпосгьта *Подвисъ*, която има основи крѫгли, отъ дѣсно пакъ на единъ нособразенъ вдаденъ и надвисенъ върхъ личѫтъ развалинитѣ на крѣпостьта *Поповица*, въ стръмнитѣ поли на която е разложено ахрянския колибакъ *Кокурово*, дѣто тоже има завардени нѣкакви хоросанови зидница отъ староврѣмски крѣпости. Ако глѣдаме землеописното положение на тая околность, тукъ трѣба да е минувалъ нѣкакъвъ старъ пѫть отъ Бѣло-Морската равнина за въ Тракийското поле, като е прѣсичалъ прѣкомъ долинитѣ и вододѣлитѣ на Арда, Чърна-рѣка и Малка-Арда, защото на сѣверъ отъ Петково и Карлуково въ Инугловската планина, по една долина имало нѣкакъвъ старъ калдѫрѫмъ, който, кѫде *Инихань-Тепе*, прѣсичалъ вододѣла на Арда и Марица и са спускалъ по долината на единъ Маричинъ Притокъ въ сѣвернитѣ расклонения на Родопскитѣ планини. Овчаре ми са приказвали, че има развалини отъ крѣпости, черкви и манастире по планинитѣ Инуглово и Бахтерица, по които има много слѣди, че края

е билъ едно врѣме доста населенъ. Че е имало тукъ староврѣ
ски пѫть, който е прѣсичалъ Родопитѣ отъ югъ къмъ сѣвері
доказва са и отъ това, че на вододѣла между Арда и рѣкит
що са вливжтъ въ Бѣло-море има тоже развалини при мѣсто
Чингене-Хисаръ, което поглѣднато отъ къмъ Черний-Върхъ н
по права линия къмъ югъ.

Къмъ юго-западъ, югъ и юго-истокъ са видѭтъ бесчи
ленни бърда, ту гористи, ту голи, ту каманаци, испѫкнѫли из
длъбокитѣ долини; а най-хубаво са види задъ развалинитѣ н
Поповица, бардчината *Коарвава-Стѣна* (една часть отъ не
са казва *Тузлата*), издигната надъ Влахово; тя е сѫщата ба
дчина, за която по-напрѣдъ казахъ че едно врѣме са копал
соль изъ нея. При Черний-Върхъ сѣкашъ, че са намирашъ всрѣд
море, съ неподвижни вълни отъ планини.

Напуснахме поляната, и излѣзохме въ коритото на Ма
ка-Арда низъ една тѣсна пакъ долина, но не толкозъ длабок
колкото Тикалската. Чьрний-Върхъ остана задъ гърбоветѣ н
а отъ прѣдъ ни са растворихѫ сѣвернитѣ му расклонения, ко
то постьпенно са снишавжтъ и расклонявжтъ на по-малки и п
малки бардчинки, доде исчезнжтъ въ дѣснитѣ брѣгове на Ма
ка-Арда. Слънцето похождаше къмъ западъ, и хладния до
бѣше са засѣнилъ. Ние залѣзохме въ единъ гжсталакъ по-дѣ
ната страна на дола, когато единъ отъ дружината ни, Колю и
чезна. Слѣдъ малко, той ни стигна, когато вече бѣхме минѫл
по лѣвата страна на дола, но той не бѣше вече нашия напрѣ
шенъ смиренъ Колю; на крьста му висяше тюфекъ съ срѣбъ
ни бѣлѣзици и поседефенъ кундакъ, а върхъ пояса му — нов
силяфлжкъ, чифъ пищоле съ срѣбьрни тасове и бѣлѣзици, и срѣ
бьрна паласка. Напрѣшний день, Колю излѣзълъ съ такъвъ са
танатъ отъ Карлуково, за да го видѭтъ момитѣ на хорото,
защото прѣзъ това лѣто сновѣхѫ по границата разбойничес
шайки и каймакама бѣ издалъ заповѣдъ, щото никой христи
нинъ или мохамеданецъ да не носи оржжие, както други год
ни, то Колю скрилъ въоружението си въ единъ храстъ, да н
би да му ги земжтъ въ Устово, възъ основание на каймакам
вата заповѣдъ; а сега на врьщание пакъ са въоружи, за д
влѣзе сербесъ-сербесъ въ Карлуково.

— А брѣ Колю, че толкова ли е било твоето юначе
тво: отъ Карлуково до Черния върхъ, и отъ Черния-върхъ д
Карлуково; ама че си билъ свине кавуринъ ха-а.

Съ туя дими засмѣния до уши Едемъ подигра Коля, който са причьрви отъ срама и впери очитѣ си въ пжтя. Както са виждаше, Колю много са бѣ ядосалъ, за гдѣто му са присмѣ единъ *голъ*, споредъ тамкашното изражение, ахрянинъ, ала той понесе тая комшицка подигравка, мисляйки че съ толкова ще са свьрши.

Спасъ са изсмѣ висомъ гласа и подкара започенатия смѣхъ съ думитѣ.

— Урула, Колю Войвода!

— Бахъ, млогу гу бива за войвода; аку всичкитѣ тукашни кавуре сте като него бабаите, ишалла до година и Карлуково ще да влѣзе въ Ша́ркана, добави Едемъ полушеговито.

Колю почьрвенѣ като пиперка. Той неможа вече да са удьржи и подбра:

— А бе за какво ми са смѣете? Какво сте видѣли?.. Тувашнитѣ ахрянтятюги като немогжтъ да дойджтъ дб хакъ на комититѣ по планинитѣ, отмжщавжтъ си на насъ и не ни давжтъ да носимъ оржжие. Ама да видимъ до кога ще би и тѣхното царство... Тѣмъ са ще зари́ огъня за нѣкоя и друга година.

На пукъ Колюму, Едемъ са смѣяше постоянно, а веселия шегаджия Спасъ, викна и запѣ народната пѣснь:

Бре Колю, бре байрактарю,
Ела са, Колю, потурчи
Но́ ще да Каля прилѣга
Турцкиянъ червенъ жемада́нъ,
Тьоанкана пушка присъ коарстанъ,
Острана сабя на поясъ. . . .
. . . .

Колю са пукаше отъ срама, защото са сѣти че пѣсеньта, въ която се спомѣнува неговото име, са запѣ нему за подигравка. Той нежелаяше да са продължава пѣянието на пѣсеньта до края, прѣкъса напѣва, като започена високогласно да отправя по адреса на мохамеданската вѣра остри и неприлични думи, обикновенна привичка между тукашнитѣ българе християне. По тоя начинъ, като си поулегчи сьрдцето, обьрна са къмъ Едема:

— А бре ахрянине! Баремъ ти ми са недѣй присмива. Ние видѣхме какви сте юнаци и вие: когато дойдоха русскитѣ казаци на Атанасовденъ въ Устово, вие са надпрѣвар-

вахте кой по-скоро да прѣдаде оржжието си кавуремтѣмъ. Товаряхте тюфецитѣ като сурвици, на коньe и мулета и ги прѣкарвахте въ нашитѣ села... Вие сте забравили тая попàра, ала ако дойде още единъ пжть Руссия, зарови ви щѣмъ огъня хубавичку.

Двамата млади българе, едина христянинъ, другия мохамеданецъ, започнахж да са глѣджтъ кръвнишки. За да не земжтъ взаимнитѣ нападки по-остръ ходъ и да не са послѣдватъ съ обикновенното при такива случаи сборванье, азъ и Спасъ влѣзохме по-между двата разярени юнака и обьрнахме разговора къмъ друга посока.

— Оставете са аркадашларъ; това сж праздни работи. Миналото е минало. Ха, Едеме, запѣй нѣкоя Тикалска пѣсня.

— Викни Едемчо викни, вие съ Коля нѣма да оправите свѣта, добави Спасъ.

— А бе мене не бива сега да пѣж. Намъ е сега рамазанъ, та не пѣемъ.

— Нѣма нищо Едеме, пѣснитѣ са аллахуви; тѣхъ бива всѣкога да пѣемъ.

— Жанумъ, кому казвате; и хурому е аллахуву, ала вие кавуретѣ нерачитѣ да играйтѣ прѣзъ великитѣ пости; пъкъ намъ турцемсемъ рамазана е както вамъ великитѣ пости.

Колюму станх досадно отъ нашитѣ молби и отъ Едемовитѣ богословски доводи. Той поиска пакъ да чатне Едема и каза:

— Оставете тозъ мюслюманинъ. Човѣка е прѣялъ нощесъ съ кучань и васуль, корема му са е напъпе́шкалъ кату мѣхъ, а вие го молите да ви пѣе пѣсни.

— Бахъ, пъкъ тебѣ та храни бубайку ти само съ пържени яйца и просяници! Ние знаемъ васъ Кардуковцѣхъ, че и вие ядете само тикви и кучень, отговори Едемъ.

— Попѣй Едеме попѣй, настоя Спасъ; — оставете дѣтинсткитѣ разговори.

— Цъ, немогж Спасе. Баща ми не ми позволява да пѣж прѣзъ рамазански денье. Попѣйте вие, вамъ сега е Петровдень, каза Едемъ.

— Тогава щж попѣж азъ, щомъ той неще, каза Колю бързо и злобно, като че щѣше да отмжщава съ пѣсньта и испѣ нѣколко откжсаци отъ помашкитѣ пѣсни:

„Хасанъ призъ боарце приваля,

Тюфекянъ му се таркàля . . .
. . . .
. . . .
„Пре́ди ми преди руданьку,
Тьоаначку, та іусуканку
За тестемелна іо̆снувка,
Та че гу щиме извоарна
За чубуклиіе ракàве . . . .
. . . .
Хасанъ си майци викаше:
„Мале ле, мила, мале ле,
Каде́ іе майчу, Фетминка?“
— „Сину, Хасане, Хасане,
Фетминка си ми приваля,
Призъ висо̆кана барчинка . . .
. . . .

Дружината са развесели. На Едема не дотегна нищо, при всичко че Колю три пѣсни му испѣ съ нарочната цѣль да го подигра́е и раздразни. Колю като не постигна цѣльта си съ пѣсни, отвори разговоръ:

— Едеме бре, ти като си *османлия* чилѣкъ и *хакъ дини* турчинъ, можешъ ли ми каза: отъ какво е craналъ тютюня най-първо?

— Невлиза ми това въ работа, та да го знаѭ, отговори му Едемъ, като са обьрна към падината.

— Ха, ха, ха, изсмѣ са Колю, колкото можа неможа. — Османлия чилѣкъ и още рамазанлия, пакъ да низнае отъ какво е craналъ тютюня! . . Ха, ха, ха.

— Нито го сьмъ пилъ, нито пъкъ мисля да го пиѭ, та затова нито ми трѣбва да знаѭ отъ какво е craналъ, отзова са Едемъ рѣзско и засвири съ бърнитѣ мелодията на новата помашка пѣснь:

Руску іе фатилъ поатьену
Нидава пиле да фоаркне,
Дилькити чилѣкъ да мине,

Въ която пѣснь са въспѣва многошумното Мохамеданско Родопско възстание, организувано и водено отъ англичанина Сенклера прѣзъ 1879 год.

Колю продължаваше:

— Едеме бре, далѝ ти кажа отъ какво е craналъ тютюня?

— Кажи де!

— Тютюня е станалъ отъ л. . . . . на вашия алла[
Мохаметя, каза Колю толкова весело, като че бѣ спечели[
лавритѣ слѣдъ велика побѣда.

— Ха-а-а-а-а, викна Едемъ до толкозъ велеглас[
щото гласа му са разнесе изъ цѣлата долинка надъ воден[
цата. — Сега разбрахъ азъ, защо ти толкозъ много обича[
тютюня и неизваждашъ цигарото отъ устата. Ха, ха, ха.

Колювата брадва пакъ удари о камень. Той наведе [
читѣ си и подирь тая не сполъка. Той неможа да нанесе н[
какъвъ словесенъ ударъ на турската вѣра. А това бѣше за н[
го голѣма загуба. Да оставѫтъ прадѣдитѣ ни толкова си под[
гравателни приказски и пословици, по основанието на мохам[
данската вѣра, и по страннитѣ обичаи, съпрѣжени съ послѣ[
нята, а Колю да бѫде наддуманъ отъ Едема, това наистин[
бѣ унижение и срамъ, не само за Коля, но и за Спаса, кой[
за да омие Коля приказа, ако и скратено народната приказк[
споредъ която основателя на турската вѣра билъ нѣкой [
християнски попъ, на име Русинъ. Попъ Русинъ са разсърди[
на патриката, защото го билъ наказалъ за нѣщо си; за да [
ма по-вече послѣдователи той позволилъ седможенство, ала з[
щото и при тая правдина самъ той попадналъ въ искушени[
съ майка си, установилъ, за наказание на мѫжиетѣ, обрѣда [
обрѣзанието и забулванието или криянието на женитѣ. Дне[
ното викание на ходжитѣ по минаретата „рюсюль аллахъ“ [
било друго, освѣнъ „русине, русине аллахо!“

Съ такива разговори, пѣсни, смѣшки и приказски, [
минахме цѣлата долина, покрита отъ двѣтѣ страни съ борик[
ви гори, прошарени тукъ тамѣ съ пожарища, посѣти съ овес[
и пристигнѫхме въ с. Карлуково, разположено на двѣ припе[
ни барчинки, що са спускѫтъ отъ къмъ планинския зѫбъ Б[
личку и са спускѫтъ отъ лѣво на р. Малка-Арда. Между дв[
тѣ долчинки тече единъ долъ, който дѣли селото на двѣ мах[
ли: *упуршна* (отсрѣшна) и *полянска*.

Прѣди заселяванието на селото, мѣстностьта поляна[
(гдѣто сега е расположена полянската махала) са е зовала о[
юрюцитѣ Карлѫкъ-Ова (Снѣгово-поле) и отъ тукъ е нарѣче[
селото Карлуково, отъ първитѣ заселенци, които сѫ дош[
отъ Виюво.

Карлуково граничи съ селата Виюво, Тикалье, Петко[

и съ агоскитѣ планини: Буруна и Баличку. Има до 140 кѫщи и домакинства, 1 черква, 1 священикъ, 1 училище съ 1 учитель, 4 отдѣления и I-ий классъ. Селото е чисто българо-християнско. Опититѣ да са заселѭтъ тукъ помаци отъ Виюво не сѫ успѣли. Поминъчното положение на селото е завидно. Жителитѣ са занимавѫтъ съ дюргерликъ, абаджилѫкъ, терзиликъ, скотовъдство и земледѣлие.

Българския язикъ е въведенъ въ училището въ 1868 год. До възстанието въ 1876 год. въ училището имаше добръ успѣхъ. Основа са и училищна библеотека съ около 100 екз. книги. Прѣзъ възстанието, сърбско-турската, и русско-турската войни, и прѣзъ Мохамеданското Родопско възстание, това село бѣ изложено на ежедневни неканени госте отъ Виюво, Давудюво и Баня; на реквизиция и ангарии. Турция взе два пѫти реквизиция и прибра всичкитѣ мулета. Въ най-прѣмеждни врѣмена, когато много села са отрѣкохѫ отъ Екзархията и признахѫ изново Патриярхията, Карлуковци постоянствувахѫ. Прѣзъ 40-дневно българско царувание въ Ахѫ-Челеби (18 Януарий — 1 Мартъ 1878) тѣ са компрометиряхѫ прѣдъ Виювцѣхъ, чието орѫжие бѣ прибрано въ Карлуково. За това Родопскитѣ възстанници тукъ направихѫ бѣсилница, за да плашѫтъ хората за парп, и освѣнъ това извършихѫ са безчестни работи, подъ началството на англичанина Сенклера. Но на 20 Май, русситѣ пръснахѫ Сенклеровия кордонъ, който опасваше Сѣвернитѣ Родопи и помацитѣ са разбѣгахѫ, и настана второ между-царствие, което са продължава до кѫдѣ края на Августъ, когато турски редовни войски, установихѫ изново турската власть, която бѣ прѣстанала да сѫществува въ Ахѫ-Челеби на 17 Януарий. Прѣзъ второто между-царствие (20 Май до края на Августъ) Карлуковци са въздържахѫ отъ да пакостѭтъ на Виювцѣхъ. Опростихѫ са съ отдавна очакваното освобождение, примирихѫ са съ новото положение на работитѣ и започнахѫ новъ животъ, подъ сѣнката на султана. Наредихѫ са пакъ черковно-училищнитѣ ръботи както напрѣдъ, спобратихѫ са — отъ нѣмай кѫдѣ — съ съсѣдитѣ си Виювци, и отъ тогава до сега, тѣ сѫ кажи излѣкували нанесенитѣ имъ въ поминъчно отношение рани отъ 20 Апр. 1876 до 1-ий Септемврий 1879.

Поминъчнитѣ свързски съ Гюмурджюското и Пловдивското полета си останахѫ сѫщитѣ. Въ просвѣтително отношение, близката Ист. Румелия благотворно влияе върхъ ученолюбиво-

то настроение на, население въ това погранично село. Та че и хората сега сж по-сербесъ отъ колкото прѣди войната. Свободно си говорьжтъ и расправьжтъ прѣдъ ахрянетѣ, както за Българскитѣ тъй и за турскитѣ политически работи. По нѣкогашъ тѣ са и подигравжтъ съ ахрянетѣ, когато дойде редъ да са говори за събитията прѣзъ врѣмето на войната, за турския бѣгъ прѣзъ зимата въ 1877 год., за мохамеданското родопско възстание и за бѣганьето на възстанницитѣ.

По черковнитѣ работи това село малко страда отъ нѣколко врѣме насамъ. Догдѣто то прѣди 10—12 години бѣше образецъ за съгласие, прѣзъ врѣмето на народното движение противъ грьцкитѣ владици; догдѣто жителитѣ му и въ найстрашнитѣ дни прѣзъ пролѣтьта въ 1876 гол. не са отрѣкохж отъ Екзархията и са подиграхж съ Грьцкий Владика Каллиника[1]), като не го приехж баремъ да прѣспи въ селото имъ; догдѣто тѣ пожьртвуваха 100 мулета и 25 човѣка реквизиция на турското правителство прѣзъ Русско-Турската война, само и само за да са считжтъ привьрженици на Екзархията, тѣ сега неискжтъ да припознавжтъ намѣстника на одринския Владика, Попъ Гавриила; тѣ нерачили да плащжтъ опрѣдѣленото му възнаграждение по 1 грошъ на венчило и даже невъсприели да проводьжтъ священника си, учителя си и кмета си въ Казалското Събрание въ Устово на 1 Юлий, за което са каза по-горѣ.

Причинитѣ за охладяваньето на тия хора къмъ народочерковнитѣ работи, могжтъ да са отдадж̀тъ, първо, на недотамъ омѣлото воденье черковнитѣ работи отъ Архиерейския Намѣстникъ и второ, на проповѣдитѣ на двамина тукашни младежи ученици въ Американското училище въ Самоковъ. Тѣзи двама възпитаници, прѣзъ ваканциитѣ посѣщавжтъ краището, забикальжтъ селата, и ако не друго, тѣ бѣхж разбъркали умоветѣ на нѣколцина тѣхни роднини и приятели, като ги бѣхж убѣдили да не почитжтъ православнитѣ обряди и черковното началство. Имахъ случай да са срѣщна съ тия мои приятели и доста са прѣпирахъ съ тѣхъ върху въпроса: има ли нужда за протестански проповѣдници въ нашия край, дѣто и най-малкитѣ села имжтъ богуслужебни домове, дѣто всѣка недѣля и праздникъ ставжтъ богуслужения, дѣто са чете евангелието на

[1]) Гл. Спомѣни за страшната пролѣтъ въ Ахж-Челеби прѣзъ 1876 год. 153—155.

български, дѣто старо-народната нравственность силно е закопчена и хармонизирана съ православната вѣра и гдѣто вѣроучението е распространено и между двата пола. Подържахъ противното. Въ всичкитѣ добри качества на Карлуковцѣхъ, протестанскитѣ въспитаници, съзирахѫ само простотия, бѣднотия, невѣжество, суевѣрия и т. н. каквито нѣща могѫтъ да сѫществувѫтъ само въ мѣста, гдѣто населението нѣма хаберь ни отъ учение, ни отъ вѣра. Ако не друго, приятелитѣ бѣхѫ успѣли да скаразѭтъ братъ съ брата, баща съ сина и родъ съ рода.

Пристигнахъ въ това село слѣдъ пладнѣ. Спасъ ма прѣдаде на кмета и са върна назадъ. Азъ ходихъ въ нѣколко кѫщя по госте. Въ всичкитѣ кѫщя са събирахѫ по 10—15 душия, за да распитвѫтъ какво има въ София. Най-много бѣхѫ любопитни да знаѭтъ нѣщо за Княза Александа и войската. И тукъ азъ слушахъ за Княза Александра нѣколко легенди, създадени отъ ланскитѣ хаджии и съобразени споредъ миросъзѣрцанието на тукашнитѣ хора.

Около 2 часа слѣдъ пладнѣ хорото са вияше на равната поляна, обсадена на около съ череши и върби и охладявана отъ къмъ источната си страна отъ една чешма съ студена вода. При тая чешма е рѣшавана сѫдбата на една хубавица, любена отъ двамина любовници, згодена за единия, а оженена за другия. Хубавицата Дьо́ка (Теодора) по налѣганието на родителитѣ ѝ била згодена за необичния ѝ до тамъ Стоила, а послѣ са споразумѣла съ Коля да са намѣрѭтъ на поляната при чешмата и да са прислѣдѭтъ, което и извършили. Обидения Стоилъ събралъ дружина и искалъ насила да изведе Дьо́ка отъ Кольовата кѫща, ала обичаитѣ като непозволявѫтъ по никой начинъ да са изваде, или пъкъ да са върне назадъ заведената единъ пѫть мома, селянетѣ вързали Стоила и го проводили къмъ конака въ Пашмаклѫ. Тая случка е била, достатъченъ, мотивъ за съставлението на една народна пѣснь, която захваща така:

„Стуила ка̀ратъ воарзанчекъ,
Воарзанчекъ и укуванчекъ
Съ нови паза̀рски фо́ртуми.
Ба̀ре да бѣше за кражба,
Ями ми беше за мума,
За Дьо́ка Чилувичина.
Дьока си майци викаше:
Мале ле, мила, малеле,

Намъ са ю вода, кратила,
Іа ща на вода да йдамъ,
Нахъ пулянана на вода.“
— „Ни йди Дьоку, доащерю,
Чи та ще виде и Колю
И Колю и Шопувчену.“
Дьока си майка нислуше,
Нарами бѣли харкуми,
Та іе на вода утишла,
На пулянана на вода.
Дьока си вода точеше,
Колю си конче пуеше
И Дьокици си викаше:
„Дьоку лю, мари, хубава,
Та ни щешъ ли ма прислѣди
. . . .

На хорото двѣ гайди свиряхѫ. Колко е хубаво да глѣ-да человѣкъ нашенско хоро. Момчетата и момичетата играѭтъ най-вече. И мѫже и жени, нѣкога и старци са хващѫтъ, но по-малко врѣме играѭтъ. На сѣверната страна на поляната отзадъ сѣдѭтъ мѫжиетѣ, а отпрѣдъ *левтеритѣ;* западната страна до хубавия плетъ на съсѣдната градина е заета отъ момичетата, които кога неиграѭтъ, а стоѭтъ прави и не са мѣстятъ отъ мѣсто на мѣсто; на другата страна подъ върбитѣ сѣдѭтъ женитѣ и бабитѣ насѣдали по ситната трѣвица. Щомъ са захване хорото, то са продължава до вечерьта безъ да са разваля, освѣнъ ако завали дъждъ. Всичко около хорото е мирно, тихо и благоприлично. Има си особенни правни обичаи, за водяньето хорото, за захващаньето му, за почетьта, която младитѣ сѫ длъжни да въздаваѭтъ на старитѣ чрѣзъ отстѫпваньето имъ първи мѣста, както при сѣдяньe тъй и при игрaние; за правото на хороводство; заплатата на гайдажиитѣ, за отношенията между залюбенитѣ и пр. Тукъ-тамѣ, монотонностьта на гайдитѣ са прѣсича отъ периодически глъчки и смѣхове на мѫжетѣ, въ случай че отворѭтъ нѣкоя селска расправия било по вергии, било по мандри, било по пазаряванье попъ, учителъ, киетъ или какъвто и да е селски служитель.

На поляната, при старитѣ хора са съглѣждахѫ и нѣколцина ахряне отъ Виюво и Петково. Ала тѣ глѣдаха по-вече въ земята, за да не би да ги подозрѫтъ нашитѣ, че сѫ до-

на хорото да глѣдѫтъ българкитѣ. И наистина, тѣ дохож-
ѫтъ по-вече по земание-даване, а са явявѫтъ на хорото,
но че българската имъ кръвь ги тѣгли къмъ българскитѣ о-
чаи, и друго, че на хорото могѫтъ да срѣщнѫтъ хората, съ
ито имѫтъ земание-даване.

Между помацитѣ бѣше и Алиюски Хасанъ отъ Петко-
съ срѣбърния си медаль отъ похода въ Чърна-Гора прѣзъ
862 год. Той съ свойственното му дърдорянье и самохвалство
са забави да укорява карлуковцѣхъ, че въ тѣхното село би-
по-лошо.

— Разбира са, отговори му единъ карлуковчанинъ съ
смѣшка — че Петково е пȍ на почеть отъ Карлуково, чи вижъ
асанъ-Ага, ти имашъ бичкии и балкȁни въ *Шарканъ*.

— Имамъ, зерь, ами вие какво имате. Ходите да ро-
те агоскитѣ планини нагорѣ; вие немате ни единъ чилѣкъ
въ работа.

— Хасанъ-Ага, колко плащашъ вергия на Шарканъ,
пита го единъ овчаръ.

— Плащамъ *бешъ лира* ама ми хващатъ мѣсту кату
бешъ пара. Менъ ми стига ихтибаря, чи имамъ малъ въ
а падишахлѫка.

За петъ години, Алиюски Хасанъ, внукъ на Дели Мит-
, и на Стана, не бѣше още разбралъ добрѣ, какво царство
Ист. Румелия и кой царь го владѣе.

Таманъ Хасанъ бѣ захванѫлъ да бъбре, още неврѣли
некипѣли, отъ къмъ сѣвероисточния край надъ Карлуково ис-
ющѣхѫ до 20 пушки. Хасанъ са затрѣсе, защото въ онѣзи
нье са думаше, че три чети комитски шайки са въртяли око-
турско-румелийската граница. Слѣдъ двѣ минути, гърмежитѣ
вторихѫ; слѣдъ двѣ минути потретихѫ. Екота са носяше отъ
рдо на бърдо, отъ падина въ падина. Това бѣхѫ свадбаре
ь с. Давудюво. Тѣ идяхѫ да земѫтъ невѣста отъ Карлуково.
огдѣ пристигнахѫ до селото, гръмнахѫ са до 300 пушки, въ-
ѣки правителствената заповѣдъ да са негърми. Свадбаритѣ
-вечето на конье и мулета, прѣдвождани отъ гайда, дойдохѫ
аво на хорото при Поляната. Мѫжьето бѣхѫ орѫжени съ пи-
оле и хубавитѣ имъ силяхлѫци бѣхѫ обкичени съ жълти хер-
лици, червени калемлици и тучани паласки. Свадбаритѣ слѣ-
хѫ отъ добитъцитѣ и едно голѣмо множество, разбира са род-
ини на невѣстата ги посрѣщнахѫ и спрѣхѫ на хорото. Доби-

тъцитѣ и докаранитѣ вѣщи прѣпроводихѫ въ невѣстината кѫща. Свадбаритѣ са наловихѫ на хорото. Сербезлика имъ показваше, че тѣ сѫ отъ селото на Давудювлянина Бекиръ-Ага и сина му Бинбашияга, на чиято свадба прѣди 10 год. бѣхѫ поканени и свадбувахѫ цѣла седмица 38 села. Хорото стана много по-голѣмо и Давудювскитѣ свадбаре, по-вечето овчаре, подъ приглашаньето на двѣ гайди запѣхѫ:

Пе́тру Пе́трувлянку!
Гиздява дявойку!
Мари що ти ре́кахъ
Пакъ ли да ти ре́камъ:
Извади ми конче-ну
Зодъ мали вратинки
На равни дворуве,
Чи щâ да патьовамъ,
Патьовамъ, друмовамъ
Нахъ Стамболъ на градôанъ,
Нахъ Панагире-ну
. . . .
. . . .

Двѣтѣ гайди приглашахѫ на двата чифта пѣснопойци които са размѣнявахѫ слѣдъ испѣваньето на всѣки два стиха

Хорото са продължава до *заникъ — слънце.*

Вечерьта — гозби и веселби въ много кѫщя. Планинскитѣ овчаре за испроводякъ на Петровъ-день, цѣла нощь свирихѫ гайди и кавале, пѣхѫ пѣсни и гърмѣхѫ съ пушки. Въ сѫщата вечерь имаше една свадба и една *главежъ.* Правителственнитѣ заповѣди, да са не гърми съ пушки, нѣмѫтъ въ тия мѣста сила при голѣми праздници като Костадиновъ-день, Тодоровъ-день, (8 Юний), Петровъ-день, Св. Недѣля, Илинъ-день и цѣло лѣто.

(Слѣдва).